

Institutions divines, livre 1

Lactance

Textes de la séance 3

Difficultés familiales de Saturne [I, XIV, 1-12]

[1] Nunc, quoniam ab iis quae rettuli aliquantulum *Sacra Historia* dissentit, aperiamus ea quae veris litteris continentur, ne poetarum ineptias in accusandis religionibus sequi ac probare videamur.

[2] Haec Ennii verba sunt : ”**Exin** Saturnus uxorem duxit **Opem**. Titan, qui maior natus erat, postulat ut ipse regnaret. Ibi Vesta mater eorum et sorores Ceres atque Ops suadent Saturno uti de regno ne concedat fratri. [3] Ibi Titan, qui facie **deterior** esset quam Saturnus, **idcirco** et **quod** videbat matrem atque sorores suas operam dare ut Saturnus regnaret, concessit ei ut is regnaret. Itaque **pactus est** cum Saturno uti, si quid liberum virilis sexus ei natus esset, ne educaret. Id eius rei causa fecit uti ad suos **gnatos** regnum rediret. [4] Tum Saturno filius qui primus natus est, eum necaverunt. Deinde posterius nati sunt gemini, Iuppiter atque Iuno. Tum Iunonem Saturno in conspectum dedere atque Iovem clam abscondunt dantque eum Vestae educandum celantes Saturnum. [5] Item Neptunum clam Saturno Ops parit eumque clanculum abscondit. Ad eundem modum tertio partu Ops parit geminos, Plutonem et Glaucam (Pluto Latine est Diespiter, alii Orcum vocant). Ibi filiam Glaucam Saturno ostendunt, at filium Plutonem celant atque abscondunt. Deinde Glauca parva emoritur. [6] Haec, ut scripta sunt, Iovis fratrumque eius **stirps** atque **cognatio** : in hunc modum nobis ex sacra scriptione tradita est”. [7] Item paulo post haec infert : ”Deinde Titan, postquam rescivit Saturno filios procreatos atque educatos esse clam se, **seducit** secum filios suos qui Titani vocantur, fratremque suum Saturnum atque Opem comprehendit eosque muro circumegit et **custodiam** his apponit.”

[...] [9] Liberatur ergo Iuppiter summi sceleris crimine, quod patrem vinxisse **compedibus perhibetur**. Id enim Titan **patruus** fecit quod ille contra pactionem iusque iurandum mares liberos **sustulisset**.

[10] Reliqua *Historia* sic **contexitur**: "Iovem adultum, cum audisset patrem atque matrem custodiis **circumsaepatos** atque in vincula coniectos, venisse cum magna Cretensium multitudine Titanumque ac filios eius pugnando vicisse, parentes vinculis **exemisse**, patri regnum reddidisse, atque ita in Cretam **remeasse**. [11] Post haec deinde Saturno **sortem** datam, ut caveret ne filius eum regno expelleret ; illum **elevandae** sortis atque effugiendi periculi **gratia** insidiatum Iovi ut eum necaret ; Iovem cognitis insidiis regnum sibi **denuo vindicasse** ac fugasse Saturnum. [12] Qui, cum **iactatus** esset per omnes terras persequentibus armatis, quos ad eum comprehendendum vel necandum Iupiter miserat, vix in Italia locum in quo lateret invenit."

Dieux de pères en fils [I, XV, 1-14]

[1] Quibus ex rebus cum **constet** illos homines fuisse, non est obscurum qua ratione dii coeperint nominari. [2] Si enim nulli reges ante Saturnum vel Uranum fuerunt propter hominum raritatem, qui agrestem vitam sine ullo rectore vivebant, non est dubium quin illis temporibus homines regem ipsum totamque gentem **mactare** summis laudibus ac novis honoribus coeperint, ut etiam deos appellarent, sive ob miraculum virtutis - hoc vere putabant rudes adhuc et simplices – sive, ut fieri solet, in adulationem praesentis potentiae, sive ob beneficia quibus erant ad humanitatem **compositi**. [3] Deinde ipsi reges cum cari fuissent iis quorum vitam composuerant, magnum sui desiderium mortui reliquerunt. [4] Itaque homines eorum **simulacra** finxerunt, ut haberent aliquod ex imaginum contemplatione **solacium**, progressique longius per amorem memoriam defunctorum **colere** coeperunt, ut et gratiam referre bene meritis viderentur et successores eorum **adlicerent** ad bene imperandi cupiditatem.

[5] Quod Cicero *De Natura Deorum* docet, dicens: "Suscepit autem vita hominum **consuetudo**que communis ut beneficiis excellentes viros in caelum fama ac voluntate tollerent. Hinc Hercules, hinc Castor, hinc Pollux, hinc Aesculapius, hinc Liber." [6] Et alio loco: "Atque in plerisque civitatibus intellegi potest **acuendae** virtutis gratia aut quo

libentius reipublicae causa periculum adiret optimus quisque, virorum fortium memoriam honore deorum immortalium consecratam.” Hac scilicet ratione Romani Caesares suos consecraverunt et Mauri reges suos. [7] Sic paulatim religiones esse coeperunt, dum illi primi qui eos noverant eo ritu suos liberos ac **nepotes**, deinde omnes posteros **imbuerunt**. Et hi tamen summi reges ob celebritatem nominis in provinciis omnibus colebantur.

[8] **Privatim** vero singuli populi gentis aut urbis suae conditores, seu viri fortitudine insignes erant seu feminae castitate mirabiles, summa veneratione coluerunt : [...] [9] Athenae Minervam, Samos Iunonem, Paphos Venerem, Lemnos Vulcanum, Naxos Liberum, Apollinem Delphi. [10] Sic per populos atque regiones varia **sacra** suscepta sunt, dum grati homines esse in suos principes cupiunt et quod alios honores quos vita carentibus **deferant** invenire non possunt.

[11] Praeterea pietas eorum qui successerant plurimum contulit ad errorem : qui ut divina stirpe nati viderentur, divinos honores parentibus detulerunt deferrique iusserunt. [12] An potest aliquis dubitare quomodo religiones deorum sint institutae, cum apud **Maronem** legat Aeneae verba socii imperantis :

Nunc **pateras libate** Iovi precibusque vocate
Anchisem genitorem.

Cui non tantum immortalitatem, verum etiam ventorum tribuit potestatem :

Poscamus ventos, atque haec me sacra quotannis
Urbe **velit** posita templis sibi ferre **dicatis**.

[13] Idem scilicet de Iove Liber et Pan et Mercurius et Apollo fecerunt ac postea de his ipsis successores eorum. Accesserunt etiam poetae et, compositis ad voluptatem carminibus, in caelum eos sustulerunt, sicut faciunt qui apud reges etiam malos panegyricis **mendacibus** adulantur.

[14] Quod malum a Graecis ortum est, quorum levitas, instructa dicendi facultate et copia, incredibile est quantas **mendaciorum nebulas** excitaverit. Itaque admirati eos et susceperunt primi sacra illorum et universis gentibus tradiderunt.

Divinisation de César et de Romulus [I, XV, 29-33]

[29] Apud Romanos deus Iulius, quia hoc scelerato homini placuit **Antonio**, deus **Quirinus** quia hoc pastoribus **visum** est, cum alter **gemi** fratris **extiterit**, alter patriae parricida. [30] Quod si consul non fuisset Antonius, C. Caesar pro suis in rempublicam meritis etiam defuncti hominis honore caruisset, et quidem consilio Pisonis **soceri** et Lucii Caesaris propinqui, qui vetabant funus fieri, et Dolabellae consulis, qui columnam in foro, id est tumulum eius, evertit ac forum **expiavit**. [31] Nam Romulum desiderio suis fuisse declarat Ennius, apud quem populus amissum regem dolens haec loquitur :

O Romule, Romule **die**,

Qualem te patriae custodem dii genuerunt !

Tu produxisti nos intra luminis oras,

O pater, o genitor, o **sanguen dis oriundum** !

[32] Ob hoc desiderium facilius creditum est **Iulio Procule** mentienti, qui subornatus a **patribus** est ut nuntiaret plebi vidisse se regem humano habitu augustiorem eumque **mandasse** ad populum ut sibi **delubrum** fieret, se deum esse et Quirinum vocari. [33] Quo facto et ipsi populo persuasit Romulum ad deos abiisse et senatum suspitione caedis **regiae** liberavit.

Romulus trace le sillon des murailles de Rome (**Romulus et Rémus**, Sergio Corbucci, 1961)